

”Glädjedödare och Glädjegörare”: Ett cripteoretiskt perspektiv på sex- och samlevnadsundervisning i särskolan

Lotta Löfgren

Texten ingår i:
Andrés Brink Pinto,
Mikael Mery Karlsson
och Irina Schmitt (red.)

Kritiska blickar från marginalen.
Reflektioner i spåren av Jens Rydström

Sid. 219–236

<https://doi.org/10.37852/oblu.155.c218>

Copyright The editors and the authors, 2022.

All texts from this volume are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

All images are all rights reserved, and you must request permission from the copyright owner to use this material.

ISBN 978-91-8039-293-8 (print)

ISBN 978-91-8039-294-5 (electronic)

Boken ges ut med stöd av:

Genusvetenskapliga institutionen, Lunds universitet

Stiftelsen Torsten Amundsons fond, Kungliga Vetenskapsakademien

Lotta Löfgren

”Glädjedödare och Glädjegörare”: Ett cripteoretiskt perspektiv på sex- och samlevnadsundervisning i särskolan

Sex- och samlevnadsundervisning i särskolan upplevs av många elever med intellektuell funktionsnedsättning (IF)¹ som otillräcklig och icke-relevant.² Jag kommer i följande kapitel att undersöka detta utifrån cripteoretiska perspektiv.³ I Sverige och i Skandinavien har historiken Jens Rydström bidragit till att sprida kunskap om cripteori i sin forskning om funktionshinder och sexualitet.⁴ Cripteoretiska perspektiv har hittills främst använts i relation till fysiska funktionsnedsättningar och den fysiska kroppen.⁵ Analyser utifrån IF har däremot varit mer begränsade, vilket även Rydström påtalar.⁶ Hur kan cripteoretiska perspektiv användas vid intellektuell funktionsnedsättning, som i olika grad innebär begränsad abstraktions-, språklig och kommunikativ förmåga och nedsatt förståelse av förlopp och sammanhang?⁷ Cripteori handlar om att granska och utmana det som till synes är självklart, och därför kan den vara användbar för att undersöka synlighet, aktörskap och stigma även för personer med

IF.⁸ Omgivningens tolkningar av hur ett ”normalt” liv ska levas när det gäller sexualitet kan vara av avgörande betydelse för den enskilde med IF.⁹ Forskning visar att bemötandet ofta är restriktivt utifrån en ansvarskänsla för att skydda personer med IF från negativa aspekter av sexualiteten, såsom exempelvis oönskade graviditeter och sexuella kränkningar och övergrepp.¹⁰ Därtill växer personer med IF oftast upp och lever i en heteronormativ värld, eller ses som könlösa eller som ”barn utan en sexualitet”.¹¹ Utifrån ett cripteoretiskt perspektiv kan då ett kritiskt granskande av kategoriseringar såsom heterosexuell-homosexuell, normal-onormal, funktionsnedsatt-funktionsduglig uppmärksamma synen på sexualitet bland personer med IF.¹²

I detta kapitel lägger jag till den brittiska kultur- och samhällsteoretikern Sara Ahmeds uttryck *killjoys*.¹³ Hennes analyser befinner sig i skärningspunkten mellan feministisk och queer teori, och handlar om hur kroppar och världar skapas och om hur makt säkras och utmanas i vardagslivet såväl som i institutionella kulturer. Kan omgivningen, det vill säga personal och anhöriga till personer med IF, utgöra en slags ”glädjedödare” i relation till sexualitet och intellektuell funktionsnedsättning för att parafrasera Ahmed? Eller rentav utvecklas till vad som här kommer att kallas Glädjeförare, dvs. möjliggörare av omfamnandet av ett stigma och med fokus på det lustfyllda istället för det till synes problematiska när det gäller sexualitet och personer med IF? Vad krävs i så fall? Vilka perspektiv fokuseras i sex- och samlevnadsundervisning i särskolan – problem eller lust? Låt oss först titta närmare på de begrepp som används i analysen.

Utvecklingen av cripteoretiska perspektiv

Cripteoretiska perspektiv och begrepp började användas av aktivister och forskare i mitten av 2000-talet både internationellt och nationellt. Den amerikanska teoretikern Robert McRuer är en av de första forskarna som utvecklade queer- och funktionshinderstudier genom *crip*-teorin.¹⁴ Begreppet *crip*, som är en förkortning av engelskans *cripple*, har paralleller

till gay- och queerrörelsen utifrån dess ifrågasättande av normer.¹⁵ Gemensamt är att begreppen gay, queer och crip från början har en aggressiv klang, och har använts som skällsord och negativa tillmälen. Rydström påtalar att istället för att bli tilltalad som något annorlunda kan en person själv välja att kalla sig crip och känna sig stolt.¹⁶ Det handlar om att ta makten över andras uppfattningar om uttryck om sig själv, omforma och ge det negativa en positiv innebörd.

Cripteorin har även en stark koppling till feministiska funktionalitetsstudier, där patriarkatet synliggjordes som ett förtryckande system i formulerandet av funktionsmaksordningen.¹⁷ Feministen Rose-Mary Garland-Thomsons begrepp normaten, som betecknar idén om den funktionsfullkomliga individen, är ett viktigt bidrag i utvecklingen av cripteorin.¹⁸ Blicken vänds från att analysera det avvikande mot normaten, ett begrepp som även Rydström använder i sina introduktioner av cripteorin i Skandinavien.¹⁹ Cripteoretiska perspektiv handlar således om att ifrågasätta en binär motsättning mellan det ”onormala” och det ”normala”, men fokus ligger på att analysera det så kallade normala istället för det som ses som avvikande. Samtidigt varnar cripteoretikern och feministen Alison Kafer för en binär förståelse av funktionsfullkomlighet och normbrytande funktionalitet, eftersom uppfattningen om ett funktionsnedsatt tillstånd skiftar över tid och rum.²⁰

Från stigma till crip killjoys

Ett centralt begrepp i cripteorin är begreppet stigma, vilket ursprungligen utvecklades av den kanadensisk-amerikanske sociologen Erving Goffmans.²¹ Han definierar stigma som en diskrepans mellan en individs önskade sociala definition och dennes faktiska identitet. Individens självbild skapas i samspel med omgivningen, det vill säga när vi uppfattar hur andra reagerar på och tolkar en viss situation eller beteende. På det viset existerar ”normalt” enbart om något samtidigt definierats som ”onormalt”. Goffman menar att identiteten också formas av en persons subjektiva definitionsprocess, eftersom de flesta känner sig ”normala”

innerst inne.²² Men om vi inte får gehör för denna känsla från omgivningen är det svårt att behålla den. Det är därför många har svårt att frigöra sig från andras uppfattningar om sig själva, eftersom andras ”blick” på oss får sådana konsekvenser. Den som har fått ett stigma – en stämpel med en negativ kategorisering och/eller stereotyp – kan uppleva en ambivalens mellan omgivningens syn på sig själv och den egna djupaste känslan av självet. Ett sätt att klara detta är att utveckla olika strategier för överlevnad och genom dess motperspektiv minska stämpeln som avvikande. Rydström talar i cripteoretisk anda om att ”omfamna sitt stigma” och därmed ta makten över andras bemötande, vara stolt och ge sig själv ett givet positivt värde.²³ En person med funktionsnedsättning söker då inte tolerans, utan använder ordet ”crip” och visar upp sitt stigma utan att gömma undan det eller skämmas. Utifrån Goffmans teori om stigma kan stödet till den stigmatiserande komma från dels de ”egna” med samma stigma, dels från de ”visa”.²⁴ Den sistnämnda gruppen är de som har speciella insikter eller förståelser i de stigmatiserandes situation eller livsvillkor, i detta fall personal i särskolan.

Låt oss nu återgå till Sara Ahmeds begrepp killjoy.²⁵ Begreppet refererar till den feministiska glädjedödaren i en sexistisk och rasistisk värld. Istället för att exempelvis skratta med i sexistiska skämt reagerar feministiska glädjedödare på ett sätt som ”förstör stämningen”. Ahmeds analys av glädjedödaren har fått användning i cripteoretisk analys av de amerikanska crip-forskarna och teoretikerna Merri Lisa Johnson och Robert McRuer:

Ahmed reclaims “killjoy” as a site of productive misalignment with cultural instructions to be (or act) happy in oppressive circumstances. If a cruelly optimistic culture insists that we fake it till we make it, the crip killjoy refuses to play along.²⁶

Enligt Ahmed upprätthålls sociala normer genom att de kopplas samman med positiva känslor som glädje och lycka.²⁷ Känslor blir därför inte främst något individuellt och psykologiskt, utan något socialt som har att göra med organiseringen av kroppar och normer. Samtidigt är det inte enkelt: “You cannot always close the gap between how you do feel and how you should feel,” säger Sara Ahmed.²⁸

Merri Lisa Johnson och Robert McRuer utvecklar Ahmeds killjoys och knyter begreppet till den cripteoretiska förståelsen av funktionsfullkomlighet och funktionsnedsättning genom begreppet *crip killjoys*.²⁹ Det handlar om att benämna en vägran att agera i överens-stämmelse med systemet av funktionsfullkomlighet. Johnson och McRuer skriver:

A refusal to act in accordance with the system of compulsory able-bodiedness – that requires individuals to mask, suppress, and disregard discomfort in the process of determining what is possible, of what we are capable.³⁰

Begreppet *crip killjoys* kan dessutom vara brukbart i förståelsen av funktionsfullkomlighet också vad gäller intellektuell funktionsnedsättning. Längre fram kommer Glädjgörare och Glädjedödare användas för att granska sexualitet och unga med IF. Men innan vi knyter detta samman med synen på sex- och samlevnadsundervisning i särskolan ska vi titta närmare på ett ännu ett cripteoretiskt begrepp, som rör granskning av tid och rum.

Criptid - ett flexibelt sätt att se på tid

Ytterligare en utveckling av cripteoretiska perspektiv görs av Alison Kafer, som är en amerikansk feminist och forskare som använder begreppet *crip time*, *criptid*.³¹ Det är en vresig hänvisning till att personer med funktionsnedsättning alltid verkar komma antingen för sent eller inte alls till en plats, möte eller en situation. *Criptid* kan användas i analysen av "en flexibel standard för punktlighet" och "den extra tid som behövs för att komma fram eller åstadkomma något".³² Istället för att analysera och fokusera förseningen granskas utifrån ett cripteoretiskt perspektiv utmaningarna och förutsättningarna för att överhuvudtaget kunna vara punktlig:

Rather than bend disabled bodies and minds to meet the clock, *crip time* bends the clock to meet disabled bodies and minds.³³

Criptid handlar således om en medvetenhet om att flexibilitet inte bara betyder extra tid för personer med funktionsnedsättning utan också om ett tillgängliggörande av möjligheten av att kunna komma i tid. Criptiden kan ses som flexitid, som inte bara är utökad utan även exploderad, och för det krävs att vi omformar våra föreställningar om vad som kan och bör hända i tid. Inte minst handlar det om ett erkännande av att förväntningarna på hur lång tid saker tar baseras på speciella sinnen och kroppar.³⁴ Då criptid handlar om delaktighet och tillgänglighet för alla torde resonemanget även kunna användas i relation till intellektuell funktionsnedsättning. Inte minst kan det användas i granskningen av hur förmedling av hur sex- och samlevnadsundervisning sker, och i vilken mån den exempelvis bör vara repetitiv, kontinuerlig och stå i relation till de behov och förväntningar som finns bland elever i särskolan. På vilka sätt kan situationen eller handlingen anpassas till personer med IF, istället för tvärtom? Och vad krävs för att öka möjligheten för att undervisningen kommer i relevant tid, och för att eleverna ska förstå innebörden i situationer och handlingar när funktionsnedsättningen i sig innebär en kognitiv begränsning eller nedsättning just när det gäller dessa aspekter av förståelse av tid, rum och sammanhang?

Att cripa sex- och samlevnadsundervisning i särskolan

Vi ska nu se närmare på synen på sexualitet och personer med IF och på särskolans sex- och samlevnadsundervisning. Vad är det som gör att särskolans sex- och samlevnadsundervisning inte uppfattas som relevant, tillgänglig och flexibel av de unga med IF? Kan det vara så att undervisningen är konstruerad och inpaketerad i en form som egentligen inte fungerar för unga med IF?

Historiskt sett har sexualiteten bland personer med IF omgärdats av restriktioner och negativt bemötande.³⁵ Mycket förändrades genom den ”normaliseringsprocess” som genomfördes på 1960- och 70-talet i Skandinavien.³⁶ Samhälleliga reformer gjorde det då möjligt för personer

med IF att växa upp med sina familjer, som "alla andra", istället för på enkönade institutioner avskilda från övriga samhället. Ändå är sexualitet och funktionsnedsättningar ett område som fortfarande ses som komplicerat och utmanande.³⁷ Rydström har tillsammans med antropologen Don Kulick argumenterat för att Sverige, som i andra avseenden ses som ett föredöme för sexuella rättigheter, varit mer förtryckande på det här området än sina grannländer.³⁸ Detta gäller inte minst sex- och samlevnadsundervisning, som varit obligatorisk i den svenska skolan sedan mitten av 1950-talet.³⁹ Både nationell och internationell forskning visar att information om den egna kroppen, sexualitet och relationer ofta är bristfällig i särskolan.⁴⁰ En förklaring är att de pedagogiska målen är alltför allmänt hållna och därmed svåra att bedriva ett kvalitetsarbete i förhållande till; inte heller är de anpassade utifrån gruppens heterogenitet, dvs varierande utvecklings-, mognads- och intellektuella nivåer.⁴¹

Även om den viktigaste kunskapsförmedlingen sker i skolan generellt sett, har också vänner och föräldrar stor påverkan på ungas kunskaper, attityder och beteenden.⁴² Men på grund av konsekvenser av den intellektuella funktionsnedsättningen har unga med IF inte samma möjligheter som andra att delge varandra kunskaper.⁴³ Många vänder sig numera därför, precis som andra unga, till internet för att få kunskap om sexualitet.⁴⁴ Forskning visar dock att gruppen har svårare än andra att sortera och kritiskt granska informationen på nätet.⁴⁵

Personal i särskole- och habiliteringsverksamheter anser förvisso att det är viktigt att unga med IF får sex- och samlevnadskunskap utifrån sina förutsättningar, men ambivalensen är stor.⁴⁶ Oro för oönskade graviditeter, sexuella övergrepp och andra sexuella risksituationer gör att omgivningen är osäker rörande vad, hur och vilka som ska förmedla dessa kunskaper.⁴⁷ Dessutom upplever personal att det är svårt att förmedla kunskaper om sexualitet till en grupp som är så heterogen vad gäller grad och art av intellektuell funktionsnedsättning, och därmed har skilda livserfarenheter.⁴⁸

Att skolans sexualupplysning generellt sett är heteronormativ, och tar sin utgångspunkt i det heterosexuella paret eller familjen, har uppmärksamats mycket det senare årtiondet.⁴⁹ För unga med IF, som

befinner sig i en beroendesituation, kan det vara särskilt svårt att finna andra alternativa sätt att vara på eller leva utifrån än de gängse.⁵⁰ De flesta har inte erfarenhet av tvåsamhet eller parförhållande, och enbart ett fåtal bor som vuxen tillsammans med en partner. Därtill är det ännu färre som ”kommer ut” som hbtq-personer.⁵¹ Den intellektuella funktionsnedsättningen tycks ses som tillräckligt ”annorlunda” av omgivningen och andra sexuella identiteter och variationer än de heteronormativa osynliggörs därmed.⁵² Det innebär även att unga med IF har färre förebilder och troligen svårare än andra att ”komma ut” som homo- eller bisexuell.⁵³

I den svenska intervjustudien ”Så att man inte gör fel” framkommer att sex- och samlevnadsundervisningen sällan uppfattas som relevant utifrån elevernas perspektiv och livsvillkor.⁵⁴ Det är ett alltför stort fokus på riskfyllda sexuella aktiviteter i en tvåsamhet, vilket många av eleverna inte har erfarenheter av. Istället önskar de flesta av informanterna med IF fler möjligheter att få tala om relationer, om hur det är möjligt att få en partner och om olika sätt att uttrycka sexualitet. Den problemfokuserade heteronormativa undervisningen, som oftast utgår från parrelationer, motsvarar helt enkelt inte elevernas behov, livsvillkor eller aktuell levnadssituation.

De australienska forskarna Jane Chivers och Sue Mathieson menar att det är möjligt att utmana den dominerande diskursen av sexualiteten som riskfylld och med fokus på penetrering även i relation till unga med IF.⁵⁵ Istället kan röst ges till ett mindre dominant perspektiv som fokuserar lust, njutning och intimitet utifrån en bredare syn, som inkluderar fler sexualiteter än den gängse heteronormativa. Utifrån ett cripteoretiskt perspektiv kan därtill nya betydelser och innebörder ges till begreppet intellektuell funktionsnedsättning genom att studera icke-intellektuellt funktionsnedsatta.⁵⁶ I ett temanummer om crip sex- och samlevnadsundervisning skriver jag tillsammans med de kanadensiska sociologerna Margaret Campbell och Alan Santinele Martino:

In conclusion, the refusal to accept and value disabled people's sexualities is a social justice issue with far-reaching consequences. It is important for all people to consider how we might contribute to a culture that upholds

and affirms disabled people's right to a sexual life. By exposing the ways in which heterosexism, cisnormativity, and ableism are both institutionalised and naturalised in educational settings and by including the voices and perspectives of people with disabilities, scholars and activists can work to create more inclusive and holistic sex education curricula as well as more inclusive educational environments for all students.⁵⁷

Kulturella normer kring sexualitet sker inte i ett vacuum. I min intervjustudie om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter beskriver informanterna med IF en speciell utmaning för den som är uppfödd i ett annat land än Sverige eller som har föräldrar från ett annat land än Sverige.⁵⁸ Dessa elever med IF befinner sig ofta mellan motsatta och parallella normer kring sexualitet, exempelvis när det gäller synen på homosexualitet, preventivmedel, sex före äktenskapet och abort.⁵⁹ På grund av den intellektuella funktionsnedsättningen kan det vara särskilt svårt att navigera mellan dessa normer och att förhålla sig till dem. Därför är en stärkt och relevant sex- och samlevnadsundervisning, som är anpassad utifrån målgruppens heterogenitet och skilda behov, av vikt.⁶⁰ Några av informanterna med IF berättar att de har erfarenheter av sexuella handlingar tillsammans med en partner, och har haft längre eller kortare relationer, medan flera uppger att de inte varit med om detta.⁶¹ Andra beskriver uppenbara kunskapsluckor och att de fått sex- och samlevnadsundervisning som upplevts som bristfällig och irrelevant. Detta är särskilt angeläget att ta fasta på då okunskap kan innebära en större risk för utsatthet när det gäller kränkningar, trakasserier och sex mot sin vilja.

Ett inkluderande perspektiv med hjälp av Glädjegörande

För att göra sex- och samlevnadsundervisning mer relevant och flexibel för den heterogena gruppen unga med IF är det följaktligen angeläget att utgå från vad de själva önskar och uppger att de behöver.⁶² I detta kapitel används begreppen Glädjedödare och Glädjegörare för att synliggöra

omgivningens betydelse för de ungas egna behov och livsvillkor och granska de postulat som hittills tagits för givna. Om gängse sex- och samlevnadsundervisning fokuserar sexuella risker, såsom oönskade graviditeter och sexuellt överförbara infektioner, samtidigt som unga med IF själva beskriver att det enbart är några få som har dessa erfarenheter upplevs undervisningen som irrelevant. Fokus bör därmed förflyttas från det som omgivningen anser att de unga behöver till det som de unga anser är angeläget. Detta innebär att criptid, dvs i detta fall situationen och undervisningen i tid, anpassas efter de ungas behov och inte tvärtom genom att undervisningen är återkommande och relevant utifrån aktuella livssituationer och händelser.

Framförallt är det personalen, omgivningen, som fokuseras i denna analys, vilken vänt på de heteronormativa och restriktiva föreställningarna om sexualitet och intellektuell funktionsnedsättning. Här uppstår frågor kring varför det i så stor utsträckning är heterosexualitet som fokuseras, och varför det heterosexuella penetrerande samlaget primärt får definiera sexualitet, när det finns många fler sätt att uttrycka sexualitet som mer står i paritet till de erfarenheter och upplevelser som många unga med IF själva beskriver? Kanske är tvåsamhetsnormen ännu svårare att bryta än den heterosexuella och ytterligare ett perspektiv att granska utifrån crip?

Rydström ställde tidigare frågan om cripteorins relevans och menade att den bör ske genom utvecklandet av en teori där även intellektuell funktionsnedsättning inkluderas.⁶³ Frågor om autonomi och kognitiv assistans är då centrala, fortsätter Rydström. I detta kapitel har jag påtalat hur personal inom särskoleverksamheter kan agera som Glädjögörare, som ett sätt att utmana de gängse normer och attityder som i sig verkar fastläsande, restriktiva och kontrollerande. Att anta positionen Glädjögörare handlar inte om att osynliggöra faktisk utsatthet eller sårbarhet som kan vara en konsekvens av den intellektuell funktionsnedsättningen. Istället innehåller positionen en strävan efter att se möjligheter till lust, intimitet och gemenskap, som annars inte förknippas med normer kring sexualitet och intellektuell funktionsnedsättning.

Precis som Rydström säger handlar utvecklandet av cripteori om att hantera frågor om självbestämmande och om att synliggöra sexuella

rättigheter och det sexuella aktörskapet också för personer med IF.⁶⁴ Positionen som Glädjgörare innebär att på ett flexibelt och relevant sätt vara lyhörd för de önskemål, behov och förutsättningar som personer med IF själva uppger att de har. Detta skulle kunna underlätta för personer med IF att själva anta ett cripteoretiskt perspektiv och reellt omfamna det som hittills definierats som ett stigma. Att utveckla dessa nya sätt att se på normbrytande intellektuell funktionalitet och sexualitet i Rydströms öppna och nyfikna anda kan bidra till den inkludering han själv alltid eftersträvar i sin forskning.

Slutnoter

---

¹ I följande kapitel används ”intellektuell funktionsnedsättning” då termen funktionsnedsättning rekommenderas i Socialstyrelsens begreppsbank utifrån ett miljörelaterat perspektiv. Det innebär att termen funktionshinder används i relation till omgivningen, dvs. miljön skapar hinder för personer med funktionsnedsättning, och funktionsnedsättning kopplas till den begränsade eller uteblivna funktionen.

Dessutom använder jag ”sex- och samlevnadsundervisning”, vilket var benämningen när jag genomförde den forskning som beskrivs. Från och med höstterminen 2022 blir det nya namnet ”sexualitet, samtycke och relationer” utifrån Regeringens beslut om läroplansändringar i kunskapsområdet.

² Lotta Löfgren-Mårtenson, ”I want to do it right!: A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young people with Intellectual Disability”, *Sexuality and Disability* 30, nr 2 (2012): 209–225; Lotta Löfgren-Mårtenson, *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland unga med intellektuell funktionsnedsättning: En kvalitativ studie om erfarenheter av och reflektioner om sexualitet, relationer och internet* (Stockholm: Folkhälsomyndigheten, 2020).

³ Robert McRuer, *Crip Theory: Cultural signs of Queerness and Disability* (New York och London: New York University press, 2006).

⁴ Jens Rydström, ”Crip-teori om sex och funktionsnedsättning”, *Framtider: Tema sexualitet*, nr 4 (2009): 21–24; Jens Rydström, ”Crip: att omfamna sitt stigma” *Forskning om funktionshinder pågår*, nr 1 (2010): 6–7; Jens Rydström, ”Introduction: Crip theory in Scandinavia”, *lambda nordica* 17, nr 1–2 (2012): 9–20.

⁵ Se t.ex., Elisabet Apelmo, *Som vem som helst: Kön, funktionalitet och idrottande kroppar* (Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet, 2012).

⁶ Jens Rydström, ”Crip-teori: Var står den? Vart går den?”, *Kvinder, Kön & Forskning*, nr 4 (2016): 49–54; Se även, Lotta Löfgren-Mårtenson, ”Hip to be Crip? About Crip Theory, Sexuality and People with Intellectual Disabilities”, *Sexuality and Disability* 31, nr 4 (2013): 413–424.

⁷ Mats Granlund och Kerstin Göransson, ”Intellektuell funktionsnedsättning”, i *Omsorgsboken: möjligheter och svårigheter vid intellektuell funktionsnedsättning*, red. Lena Söderman och Mårten Nordlund. (Stockholm: Liber, 2019).

-
- ⁸ Löfgren-Mårtenson, "Hip to be Crip?"; Charlotta Löfgren-Mårtenson, "Choice, Relationships, and Sexuality: Sexual and Reproductive Health and Rights", i *Choice, Preference, and Disability: Promoting Self-determination Across the Lifespan*, red. Roger J. Stancliffe, Michael L. Wehmeyer, Karry A. Shogren och Barry H. Abery (Cham: Springer, 2020), 247-256.
- ⁹ Lotta Löfgren-Mårtenson, "Får jag lov?" *Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning* (Lund: Studentlitteratur, 2005); Lotta Löfgren-Mårtenson, "The Invisibility of Young Homosexual Women and Men with Intellectual Disabilities", *Sexuality and Disability* 27, nr 1 (2009): 21–26.
- ¹⁰ Se t.ex., Rebecca Fish, "They've said I'm vulnerable with men.' Doing sexuality on locked wards", *Sexualities* 19, nr 5–6 (2016), 641–658.
- ¹¹ David Abbott, "Nudge, nudge, wink, wink': Love, sex and gay men with intellectual disabilities – A helping hand or human right?", *Human rights* 57, nr 11 (2013), 1079–1087; David Abbott och Joyce Howarth, "Still off-limits?' Staff views on supporting gays, lesbian and bisexual people with intellectual disabilities to develop sexual intimate relationships", *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 20, nr 2 (2007): 116–126; Löfgren-Mårtenson, "Invisibility of Young Homosexual Women and Men"; Christina Fitzgerald, "I don't know what a proper woman means': What women with intellectual disabilities think about sex, sexuality and themselves", *British Journal of Learning Disability* 41, nr 1 (2013): 5–12; Esther Ignani, Ann Fudge Schorman, Kirsty Liddiard och Katherine Runswick-Cole, "Some people are not allowed to love': Intimate citizenship in the lives of people labelled with intellectual disabilities", *Disability & Society* 31, nr 1 (2016): 131–135.
- ¹² Löfgren-Mårtenson, "Hip to be crip?".
- ¹³ Sara Ahmed, "Feminist Killjoys (And Other Willful Subjects)", *The Scholar and Feminist Online* 8, nr 3 (2010).
- ¹⁴ McRuer, *Crip Theory*.
- ¹⁵ Carrie Sandahl, "Queering the Crip or Crippling the Queer? Intersections of Queer and Crip Identities in Solo Autobiographical Performance", *GLQ: A journal of lesbian and gay studies* 9, nr 1-2 (2003).
- ¹⁶ Rydström, *Cripteori om sex och funktionsnedsättning*.
- ¹⁷ Se tex., Mikael Mery Karlsson, "Gå eller rulla - alla vill knulla": *Funktionsrättsaktivism i nyliberala landskap* (Lund: Arkiv förlag, 2020); Rose-

---

Marie Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature* (New York: Columbia University Press, 1997); Susan Wendell, "Toward a feminist theory of disability", *The disability studies reader* 4, nr 2 (1997).

¹⁸ Garland-Thomson, *Extraordinary Bodies*.

¹⁹ Rydström, "Crip-teori om sex och funktionsnedsättning"; Jens Rydström, "Crip—att omfamna sitt stigma"; Rydström, "Introduction".

²⁰ Alison Kafer, *Feminist, Queer, Crip* (Bloomington: Indiana University Press, 2013). Se även, Mery Karlsson, "Gå eller rulla – alla vill knulla".

²¹ Erving Goffman, *Stigma: Den avvikandes roll och identitet. En studie i vardagslivets dramatik* (Kristianstad: Prisma, 1973/2001).

²² Goffman, *Stigma*.

²³ Rydström, *Att omfamna sitt stigma*.

²⁴ Goffman, *Stigma*.

²⁵ Ahmed, "Feminist Killjoys".

²⁶ Merri Lisa Johnson och Robert McRuer, "Cripistemologies: Introduction" *Journal of Literary & Cultural Disability Studies* 8, nr 2 (2014), 136.

²⁷ Ahmed, "Feminist Killjoys".

²⁸ Ahmed, "Feminist Killjoys". Se även Johnson och McRuer, "Cripistemologies", 136.

²⁹ Johnson och McRuer, "Cripistemologies".

³⁰ Johnson och McRuer, "Cripistemologies", 136.

³¹ Kafer, *Feminist, Queer, Crip*.

³² Kafer, *Feminist, Queer, Crip*, 27.

³³ Kafer, *Feminist, Queer, Crip*, 27

³⁴ Kafer, *Feminist, Queer, Crip*.

³⁵ Kristina Engvall, "Asociala och imbecilla": kvinnorna på Västra Mark 1931–1967 (Örebro: Örebro Universitet 2000); Löfgren-Mårtenson, "Får jag lov?"; Michelle McCarthy, "Women with intellectual disability: Their sexual lives in the 21st century", *Journal of Intellectual & Developmental Disability* 39, nr 2 (2014): 123–131.

³⁶ Bengt Nirje, "The normalization principle: implications and comments", i *The normalization Principle Papers*, red. Bengt Nirje (Uppsala: Centrum för handikappforskning, Uppsala universitet, 1992).

-
- ³⁷ Nathalie A. Gougeon, "Sexuality Education for Students with Intellectual Disabilities, a Critical Pedagogical Approach: Outing the Ignored Curriculum", *Sex Education* 9, nr 3 (2009), 277–291; Löfgren-Mårtenson, "I want to do it right"; Löfgren-Mårtenson, "Choice, Relationships, and Sexuality".
- ³⁸ Don Kulick och Jens Rydström, *Loneliness and its Opposite: Sex, Disability, and the Ethics of Engagement* (Durham och London: Duke University Press, 2015).
- ³⁹ Maria, Bäckman, "Sex- och samlevnadsundervisning i skolan", i *Sexologi*, red. P.O. Lundberg och Lotta Löfgren-Mårtenson, (3:e uppl. Stockholm: Liber, 2016).
- ⁴⁰ Gougeon, "Sexuality Education"; Löfgren-Mårtenson, *Sexuell och reproduktiv hälsa*; Dilana Schaafsma, Gerjo Kok, Joke Stoffelen och Leopold Curfs, "People with intellectual disabilities talk about sexuality: Implications for the development of sex education", *Sexuality and Disability* 35 (2017): 21–38.
- ⁴¹ Ann-Catrine Anderson, *Sexualundervisning på Särlymnasiet* (Stockholm: institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet, 2005); Margaret Campbell, Charlotta Löfgren-Mårtenson och Alan Martino Santinele, "Crippling Sex Education: Editorial Introduction", *Sex Education* 4, nr 20 (2020):361–365; Nancy A. Murphy och Ellen Roy Elias, "Sexuality of Children and Adolescents with Developmental Disabilities", *Pediatrics* 118, nr 1 (2006): 398–403.
- ⁴² Socialstyrelsen, *Att förebygga hiv och STI bland ungdomar och unga vuxna. Kunskap och vägledning för hälso- och sjukvården och andra intresserade aktörer* (Stockholm: Socialstyrelsen, 2009).
- ⁴³ Löfgren-Mårtenson, "Får jag lov?"; Löfgren-Mårtenson "I want to do it right".
- ⁴⁴ Martin Molin, Emma Sorbring och Lotta Löfgren-Mårtenson, "New Em@ncipatory landscapes? Young people with intellectual disabilities, Internet use and Identification processes", *Advances in social work* 18, nr 2, (2017): 645–662.
- ⁴⁵ Löfgren-Mårtenson, *Sexuell och reproduktiv hälsa*; Emma Sorbring, Lotta Löfgren-Mårtenson och Martin Molin, "Relationships and the internet", i *Sexuality and Learning Disabilities. Practical Approaches to Providing Positive Support*, red. Claire Bates (Pavilion Publishing and Media Ltd, 2018).
- ⁴⁶ Löfgren-Mårtenson, "Får jag lov?"; Löfgren-Mårtenson, "I want to do it right".

-
- ⁴⁷ Gougeon, "Sexuality Education"; Attracta Lafferty, Roy McConkey och Audrey Simpson, "Reducing the barriers to relationships and sexual education", *Journal of Intellectual Disabilities* 16, nr 1 (2012): 29–43; Schaaafsma et al, "People with intellectual disabilities talk about sexuality".
- ⁴⁸ Löfgren-Mårtenson, "I want to do it right".
- ⁴⁹ Maria Bäckman, "Sex- och samlevnadsundervisning i skolan"; Lotta Björkman och Janne Bromseth (red.), *Normkritisk pedagogik: perspektiv, utmaningar och möjligheter* (Lund: Studentlitteratur, 2019).
- ⁵⁰ Löfgren-Mårtenson, "Får jag lov?"; Löfgren-Mårtenson "The Invisibility of Young Homosexual Women and Men"; Löfgren-Mårtenson, "I want to do it right".
- ⁵¹ Abbott, "Nudge, nudge, wink, wink"; Lars Grönvik, "Sexualitet och funktionshinder", i *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*, red. Lars Grönvik och Märten Söder, (Malmö: Gleerups, 2008); Löfgren-Mårtenson, "The Invisibility of Young Homosexual Women and Men".
- ⁵² Abbott och Howarth, "Still off-limits?"; Löfgren-Mårtenson, "Invisibility of Young Homosexual Women".
- ⁵³ Abbott, "Nudge, nudge, wink, wink"; Löfgren-Mårtenson, "Invisibility of Young Homosexual Women".
- ⁵⁴ Löfgren-Mårtenson, "I want to do it right".
- ⁵⁵ Jane Chivers och Sue Mathieson, "Training in sexuality and relationships: an Australian model", *Sexuality and Disability* 18, nr 1, (2000): 73–80.
- ⁵⁶ Löfgren-Mårtenson, "I want to do it right"; Löfgren-Mårtenson, "Hip to be cripp?".
- ⁵⁷ Campbell, Löfgren-Mårtenson och Santinele, "Crippling Sex Education", 363.
- ⁵⁸ Löfgren-Mårtenson, *Sexuell och reproduktiv hälsa*.
- ⁵⁹ Lotta Löfgren-Mårtenson och Pernilla Ouis, "It's their way of protecting them': Between care and control in an honor context for youths with intellectual disabilities", *International Journal of Papers of Social Pedagogy* 8, nr 1 (2018): 14–35; Lotta Löfgren-Mårtenson och Pernilla Ouis, "'We Need Culture Bridges' – Challenges in Sex Education for Youths with Intellectual Disabilities in a Multicultural Society", *Sex Education* 19, nr 1, (2019): 54–67.
- ⁶⁰ Löfgren-Mårtenson, *Sexuell och reproduktiv hälsa*.

---

⁶¹ Löfgren-Mårtenson, *Sexuell och reproduktiv hälsa*.

⁶² Löfgren-Mårtenson, "I want to do it right!".

⁶³ Rydström, "Criteori".

⁶⁴ Se även, Löfgren-Mårtenson, "Choice, Relationships, and Sexuality"; Michael Gill, *Already doing it: Intellectual Disability and Sexuality* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2015).

Lotta Löfgren (fd Löfgren-Mårtenson) arbetar som professor i hälsa och samhälle, inriktning sexologi, vid Malmö universitet. Hennes forskningsområden rör främst sexualitet och unga med intellektuell funktionsnedsättning, kärlek och sexualitet på internet, samt global sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR). Hon är forskningsledare i Forskning- och samverkansprogrammet om sexuella trakasserier och genusbaserad utsatthet, samt i European Sexual Medicine Network. Löfgren har bland annat skrivit *Sexualitet* i serien BeGreppbart och är medredaktör till läroboken *Sexologi*.